

Tomasz Demendecki*

**Zażalenie do innego składu sądu
w sprawach cywilnych – instytucja
usprawniająca rozpoznanie spraw
w sądowym postępowaniu
cywilnym? Przyczynek do dyskusji**

[Complaint to Another Composition of the Court in Civil Matters – an Institution Facilitating the Examination of Cases in Court Civil Proceedings? Contribution to the discussion]

Abstract

By the Act of July 4, 2019 amending the Act – Code of Civil Procedure and certain other acts, the legislator decided to modify the model of the institution of a complaint in civil proceedings. As a consequence, the provision of Art. 394^a and the amended provision of art. 394², which jointly regulate: a complaint to another composition of the court of first instance and a complaint to another composition of the court of second instance. Both presented regulations were then modified by the Act of March 9, 2023 amending the Act – Code of Civil Procedure and certain other acts. As the advantages of introducing these legal provisions, as emphasized in the literature and court decisions, were indicated the optimization of the economics of the complaint procedure (shortening the duration of this procedure), elimination of organizational difficulties related to the need to transfer files to courts of second instance, faster and more efficient recognition of appeals. In this way, the legislator also intended to clearly demarcate the competences of the court of first and second instance, leaving the latter to substantive control of the outcome of the proceedings and relieving it from settling minor issues. This article is an attempt to answer whether the assumptions of the legislator, which deserve approval, have been implemented. In the author's opinion, the introduced legislative solutions are not sufficient and ultimately do not lead to the acceleration of the duration of proceedings, or they accelerate them at the expense of the correct way of examining the case. The above is a consequence of the imbalance between determining whether a vertical or a horizontal complaint remains the rule. Therefore, such a situation requires further intervention by the legislator.

Conducting the analysis of institutions required the use of various research methods: dogmatic-linguistic, comparative, jurisprudence analysis, and, additionally, historical.

Keywords: complaint, means of appeal, court proceedings in civil cases, horizontal and vertical complaints, efficiency of civil proceedings.

* **Tomasz Demendecki** – dr hab. nauk prawnych, profesor uczelni, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Instytut Nauk Prawnych, sędzia Izby Cywilnej SN; ORCID 0000-0001-6150-6337.

W krajowym systemie środków zaskarżenia obowiązujących w sprawach cywilnych zażalenie zaliczane jest powszechnie do środków odwoławczych sensu stricto. Zasadniczo i historycznie jest to środek przysługujący wobec orzeczeń zapadłych w pierwszej instancji (ściśle określonych postanowień sądu i zarządzeń przewodniczącego – art. 394 § 1 k.p.c.), rozpatrywany przez sąd drugiej instancji (art. 394 § 4 k.p.c., zob. jednak art. 394¹ k.p.c.), wnoszony przez uprawnione podmioty postępowania cywilnego w celu zmiany lub uchylecia zaskarżonego orzeczenia¹.

Zmiany modelu zażalenia w nowelach k.p.c. z 2019 i 2023 roku

Ustawą z 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw² ustawodawca zdecydował o modyfikacji modelu instytucji zażalenia w postępowaniu cywilnym. W konsekwencji do kodeksu postępowania cywilnego dodany został art. 394^{1a}, a także zmieniono art. 394², które łącznie regulują kolejno: zażalenie do innego składu sądu pierwszej instancji oraz zażalenie do innego składu sądu drugiej instancji. Obie prezentowane regulacje zostały następnie zmodyfikowane ustawą z 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw³. Przywołane przepisy umieszczono w księdze pierwszej „Proces” części pierwszej „Postępowanie rozpoznawcze” kodeksu postępowania cywilnego. Znajdują wprost zastosowanie w postępowaniu procesowym, a przez odpowiednie stosowanie art. 13 § 2 k.p.c. także w innych rodzajach postępowań cywilnych.

Jako zalety wprowadzenia tych przepisów prawnych – co podkreśla się w piśmiennictwie – wskazywano zoptymalizowanie ekonomiki postępowania zażaleniowego (skrócenie czasu trwania tego postępowania), wyeliminowanie trudności organizacyjnych związanych z koniecznością przekazywania akt do sądów drugiej instancji, doprowadzenie do sprawniejszego rozpoznawania środków odwoławczych. Ustawodawca zamierzał również w ten sposób wyraźnie rozgranaczyć kompetencje sądów pierwszej i drugiej instancji, temu drugiemu pozostawiając merytoryczną kontrolę wyniku postępowania i odciążając go od rozstrzygania kwestii drobnych⁴.

¹ Zob. m.in. W. Broniewicz, *Istota i rodzaje zażalenia w postępowaniu cywilnym*, PS 2001, 1, s. 24; B. Bładowski, *Zażalenie w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, s. 13 i 18; tenże, *Pojęcie i funkcja systemu odwoławczego* [w:] B. Bładowski (red.), *Środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2007, LEX/el.; M. Sawczuk, W. Graliński, *Model zażalenia*, „Problemy Egzekucji Sądowej” 2001, 14, s. 55; M. Michalska-Marciniak, *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, rozdz. 9, LEX/el.

² Dz.U. z 2019 r. poz. 1469 ze zm.; dalej: ZmKPC19.

³ Dz.U. z 2023 r. poz. 614; dalej: ZmKPC23.

⁴ Tak M. Biała, *Nowy model postępowania zażaleniowego ze szczególnym uwzględnieniem zażalenia poziomu – problemy praktyczne*, LEX/el. 2020.

Jak bowiem zasadnie podkreślano w uzasadnieniu do projektu ZmKPC19, „[...] postępowanie zażaleniowe z punktu widzenia całokształtu procesu cywilnego ma co do zasady znaczenie pomocnicze, a tymczasem czas trwania postępowania zażaleniowego zbliża się do czasu rozpoznania apelacji. Doświadczenia praktyki wskazują także na skutek uboczny postępowania zażaleniowego polegający na wykorzystywaniu go do przewlekania postępowania głównego. Nadto w toku postępowania zażaleniowego sąd drugiej instancji zostaje zmuszony do zajmowania się kwestią drobną, o nikłej wadze procesowej i stopniu komplikacji”⁵.

Istotną – również z perspektywy praktyki – kwestią, która uwidacznia się już w trakcie dokonywania wykładni gramatycznej regulacji procesowej, jest dopuszczalność zastosowania przepisów umieszczonych w księdze pierwszej, w szczególności dotyczących właśnie instytucji zażalenia, do innych postępowań regulowanych przepisami kodeksu postępowania cywilnego (zob. art. 767⁴ § 1¹ k.p.c.). Problematyczne w stosowaniu art. 394^{1a} i 394² k.p.c. jest również określenie, czy zasadniczo stosowanym w polskim procesie cywilnym środkiem odwoławczym stało się zażalenie poziome, czy jest nim nadal zażalenie pionowe.

W obecnie obowiązującym stanie prawnym zażalenia na postanowienia mogą więc przysługiwać do: sądu drugiej instancji (art. 394 § 1 k.p.c.), Sądu Najwyższego (art. 394¹ § 1 i 1¹ k.p.c.), innego składu sądu pierwszej instancji (art. 394^{1a} § 1 k.p.c.) lub innego składu sądu drugiej instancji (art. 394² § 1 i 1¹ k.p.c.), przy czym powołane przepisy – na podstawie art. 398 k.p.c. – stosuje się odpowiednio do zażaleń na zarządzenie przewodniczącego.

Wątpliwości co do stosowania przepisów dotyczących wskazanych rodzajów zażaleń od momentu wejścia w życie zmienionych przepisów ustawy procesowej są sukcesywnie rozwiewane przez Sąd Najwyższy⁶. Z całą pewnością nie jest to jednak sytuacja pożądana, w szczególności w świetle obowiązującej konstytucyjnej zasady pewności prawa. Nieprawidłowy dobór składanego środka zaskarżenia przez podmiot postępowania wywołuje stan niepewności prawnej, niwecząc zarazem założone przez ustawodawcę cele nowelizacji. Cierpi bowiem na tym przede wszystkim szybkość prowadzonych postępowań zażaleniowych. Wskazać trzeba również, że kazuistyczność przyjętych przez ustawodawcę rozwiązań w zakresie sposobu wnoszenia zażaleń, do chwili wejścia w życie noweli ZmKPC23, prowadziła niejednokrotnie do zachwiania równowagi pomiędzy zasadą ogólną a odstępstwami od niej i wywoływała wątpliwość, nie przesądzając *a priori*, czy

⁵ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, VIII kadencja, druk sejm. nr 3137, s. 87.

⁶ Zob. uchwały SN: z 5 listopada 2021 r., III CZP 68/20, OSNC 2022, nr 6, poz. 58; z 21 stycznia 2022 r., III CZP 37/22, OSNC-ZD 2023, nr 2, poz. 16; postanowienia SN: z 21 stycznia 2021 r., IV CZ 83/20, LEX nr 3108641; z 21 stycznia 2022 r., III CZP 10/22, OSNC 2022, nr 6, poz. 63; z 1 sierpnia 2023 r., I NSP 89/23, LEX nr 3588729.

we wówczas obowiązującym stanie prawnym nadal zasadą generalną pozostawało wnoszenie zażalenia pionowego, czy też poziomego.

Geneza instytucji zażalenia poziomego. Współczesny model instytucji zażalenia

Krajowym regulacjom proceduralnym sądowym znane były już historycznie wcześniej dwa podstawowe rodzaje zażeń – zażalenie pionowe oraz zażalenie poziome. Konstrukcję zażenia poziomego stosowano np. w nieobowiązującym już art. 426 § 3 k.p.k. Zgodnie z przywołanym przepisem od wydanych w toku postępowania odwoławczego postanowień o przeprowadzeniu obserwacji w zakładzie leczniczym, o zastosowaniu środka zapobiegawczego oraz nałożeniu kary porządkowej przysługiwało zażalenie do innego równorzędnego składu sądu odwoławczego. Przed nowelizacją przeprowadzoną przez ZmKPC19 w kodeksie postępowania cywilnego był zawarty również art. 394², który od momentu jego uchwalenia regulował kwestie dotyczące zażeń poziomego.

Poprzez ZmKPC19 dokonano radykalnej zmiany w ustawie procesowej, dotyczącej samej konstrukcji zażeń i sposobu ich wnoszenia w postępowaniu cywilnym. Zasadniczym motywem wprowadzonej zmiany, jak podkreślono w uzasadnieniu projektu ZmKPC19⁷, była chęć osiągnięcia celu w postaci poddania kontroli rozstrzygnięcia sądu w kwestii incydentalnej, ważnej, ale nie rozstrzygającej procesu cywilnego. Projektodawcy wskazywali, że cel ten nie mógł być w poprzednim stanie prawnym osiągnięty ze względu na znaczne wydłużenie czasu trwania postępowania zażalenioowego, wręcz porównywalnie do czasu rozpoznania apelacji. Niewątpliwie każda projektowana zmiana przepisów, której celem jest dążenie do skrócenia czasu trwania postępowania cywilnego, powinna być oceniana jako zmiana dobra. Z art. 6 k.p.c. wprost wynika zasada szybkości postępowania cywilnego. Efektywność postępowania należy do podstawowych zażeń postępowania sądowego i stanowi konieczny warunek rzetelnego procesu. Zapewnienie efektywności postępowania wymaga pogodzenia podstawowego celu procesu, jakim jest wydanie sprawiedliwego orzeczenia, z postulatem rozpatrzenia sprawy jak najszybciej, a na pewno bez nieuzasadnionej zwłoki. Skuteczność ochrony sądowej w znacznym stopniu zależy od tego, jak szybko zostanie udzielona. Zapewnienie efektywnego, możliwie najszybszego, a jednocześnie respektującego gwarancje procesowe postępowania należy do sądu, który – umiejętnie stosując przepisy postępowania – powinien zapewnić

⁷ Uzasadnienie..., op. cit., s. 88.

mu właściwy przebieg⁸. Oczywiście, rozsądny termin rozpoznania sprawy musi zostać określony w świetle wszystkich jej okoliczności oraz w oparciu o następujące kryteria: złożoność sprawy, postępowanie samego skarżącego i właściwych organów, znaczenie przedmiotu postępowania dla skarżącego⁹. W orzecznictwie Sądu Najwyższego trafnie podkreśla się, że złożoność funkcji wymiaru sprawiedliwości powoduje, że o efektywności pracy sądów nie tylko decydują wysiłki podejmowane przez same sądy, lecz także jest ona w poważnej mierze zależna od należytego wypełniania swych obowiązków przez inne organy – jak prokuraturę, samorządy adwokacki oraz radcowski – które bezpośrednio współdziałają z sądami, oraz także przez te organy, których działanie przyczynia się pośrednio do prawidłowego przygotowania albo przebiegu określonych faz procesu¹⁰. Jednocześnie pamiętać należy, że efektywność (postępowania) zależna jest także od sumienności i rzetelności działania samych podmiotów biorących udział w postępowaniu sądowym. Celem ustawodawcy, jak wynika z treści uzasadnienia projektu ZmKPC19, było wyeliminowanie praktyki składania zażaleń, które mają charakter drobny, „o nikłej wadze procesowej i niewielkim stopniu komplikacji”. Modelowo konstrukcja zażalenia zakłada wieloaspektową kontrolę prawidłowości zaskarżonego rozstrzygnięcia (z punktu widzenia jego zasadności i legalności). Istotną pozostaje kwestia, czy każdemu podmiotowi wnoszącemu zażalenie zgodnie z obecnie obowiązującymi przepisami zapewniono więc przeprowadzenie wieloaspektowej kontroli prawidłowości zaskarżonego postanowienia oraz to, czy kontrola ta dokonywana jest z punktu widzenia zasadności i legalności zaskarżonego orzeczenia. Aby zapewnić nieskrepowaną realizację tego prawa, ustawodawca nie może różnicować poszczególnych rozstrzygnięć, dzieląc je na drobne, o nikłej wadze procesowej, oraz te mające z punktu widzenia procesu cywilnego charakter zasadniczy.

Z przedstawioną regulacją konkuruje art. 395 § 2 k.p.c.; zgodnie z nim, jeżeli zażalenie zarzuca nieważność postępowania lub jest oczywiście uzasadnione, sąd, który wydał zaskarżone postanowienie, może na posiedzeniu niejawnym, nie przesyłając akt sądowi drugiej instancji, uchylić zaskarżone postanowienie i w miarę potrzeby sprawę rozpoznać na nowo. Od ponownie wydanego postanowienia przysługują środki odwoławcze na zasadach ogólnych. Jednocześnie wskazać należy, że zażalenie jest oczywiście uzasadnione w rozumieniu art. 395 § 2 k.p.c. wtedy, gdy wadliwość zaskarżonego postanowienia jest zauważalna bez potrzeby dokonywania jego głębszej analizy¹¹. W kompetencji tego samego sądu pozostaje więc rozpoznanie zażaleń na postanowienia określone w art. 394^{1a} i 394² k.p.c., jak również stosowanie art.

⁸ Wyrok SA w Szczecinie z 8 stycznia 2016 r. I ACa 339/15, LEX nr 2039739.

⁹ Wyrok ETPC z 8 lutego 2022 r., QIR vs Słowenia, 19938/20, LEX nr 3303897.

¹⁰ Zob. uchwałę SN z 15 lipca 1974 r., Kw Pr 2/74, OSNC 1974, nr 12, poz. 203.

¹¹ Zob. postanowienie SN z 20 maja 1999 r., II UZ 58/99, OSNP 2000, nr 15, poz. 602.

395 § 2 k.p.c.¹² Obecnie, mając na uwadze charakter poziomy omawianych zażaleń, regulacja zawarta w art. 395 § 2 k.p.c. pozostaje – by tak rzec – nadmiarowa. Na sąd nałożony zostaje bowiem podwójny obowiązek: z jednej strony sprawdzenia, czy zażalenie nie jest oczywiście uzasadnione, a z drugiej (w innym składzie) oceny – na późniejszym etapie – zasadności złożonego zażalenia. Przewidziana w tym przepisie instytucja realizuje swój cel jedynie w przypadku przekazania zażalenia do rozpatrzenia sądowi wyższej instancji. Art. 395 § 2 k.p.c. wprowadza swoistą procedurę autokontroli sądu¹³, znaną także w innych procedurach – w tym kodeksie postępowania administracyjnego¹⁴. Jak się przyjmuje w ramach postępowania administracyjnego, celem autokontroli jest umożliwienie organom administracji publicznej ponownej weryfikacji własnego działania (lub braku działania) bez konieczności angażowania sądu administracyjnego w ocenę jego zgodności z prawem. Autokontrola prowadzi w związku z tym do szybszego załatwienia sprawy, i to zgodnie z żądaniem skarżącego, a zatem służy realizacji zasady szybkości postępowania wyrażonej w art. 7 ustawy z 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi¹⁵ – jednej z podstawowych zasad konstrukcyjnych postępowania¹⁶. Oczywiście samokontrola własnego orzeczenia nie może nastąpić bez wniesienia przez stronę, w sposób skuteczny, odpowiedniego środka odwoławczego¹⁷. Celem autokontroli jest szybsze załatwienie sprawy – wskutek zbadania przez sąd, który pierwotnie wydał zaskarżone postanowienie, czy zażalenie jest oczywiście uzasadnione. W obecnym stanie prawnym art. 395 § 2 k.p.c. względem art. 394^{1a} i 394² k.p.c. stanowi swoiste *superfluum*. Dochodzi bowiem do sytuacji, w której ten sam sąd trzy razy będzie zajmował się tą samą kwestią o charakterze incydentalnym – pierwszy raz wydając sporne postanowienie, następnie sprawdzając przesłanki zastosowania trybu autokontroli w przypadku złożenia zażalenia oraz, wreszcie, ostatecznie rozstrzygając o zasadności zażalenia. Oceniając przedstawione regulacje, należy wskazać, że z punktu widzenia szybkości postępowania rozsądne byłoby wyłączenie stosowania art. 395 § 2 k.p.c. w stosunku do zażaleń poziomych. Skoro bowiem ten sam sąd ma ponownie zajmować się tą samą incydentalną kwestią na skutek

¹² Zob. M. Romańska [w:] T. Zembruski (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian, tom 1, Warszawa 2020, art. 395, Nt 10.

¹³ Por. T. Wiśniewski [w:] T. Wiśniewski (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, tom 2. Art. 367–505³⁹, Warszawa 2021, art. 395, Nt 5.

¹⁴ Ustawa z 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 775 ze zm.); dalej: k.p.a.

¹⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 259 ze zm.; dalej: p.p.s.a.

¹⁶ Por. M. Jagielska, A. Wiktorowska, P. Wajda [w:] R. Hauser, M. Wierzbowski (red.), Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz, Warszawa 2011, s. 294; M. Masternak-Kubiak, Dopuszczalność zastosowania instytucji autokontroli w trybie art. 54 § 3 ustawy Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi wobec aktów prawa miejscowego, AUWr, PPIA 2020, 121(1), s. 486. Zob. także wyrok WSA we Wrocławiu z 15 kwietnia 2021 r., II SA/Wr 607/20, LEX nr 3212068.

¹⁷ Zob. postanowienie SN z 18 października 2011 r., III PZ 8/11, LEX nr 1227532.

wniesionego zażalenia – nadmiernym formalizmem, który może przerodzić się w fikcję, jest wymaganie od sądu badania istnienia przesłanek określonych w art. 395 § 2 k.p.c., jeśli i tak będzie musiał on ponownie rozpoznać sprawę, rozstrzygając o zasadności albo braku zasadności złożonego zażalenia. Instytucja uregulowana w art. 395 § 2 k.p.c. powinna więc znaleźć zastosowanie tylko w ramach zażaleń pionowych, gdzie sąd, przekazując akta sprawy celem przyspieszenia prowadzonego postępowania, faktycznie powinien badać chociażby to, czy złożone zażalenie jest, czy nie jest oczywiście uzasadnione.

W ocenie projektodawców art. 394^{1a} i 394² k.p.c. wprowadzenie do systemu środków zaskarżenia zażalenia poziomego miało przynieść korzyści również z punktu widzenia organizacyjnego funkcjonowania sądów. Zmiana ta w teorii ma przysłużyć się również podmiotom postępowania, przede wszystkim ze względu na skrócenie czasu rozpatrywania poszczególnych spraw. Z drugiej jednak strony wciąż istotnym zagadnieniem pozostaje zapewnienie bezstronności rozpatrywania spraw ponownie przez ten sam sąd. Ratio legis zasady dewolutywności jest, aby sprawę zakończoną wydaniem postanowienia rozpatrzył ponownie inny sąd, a tym samym inna osoba lub osoby – by się tak wyrazić – nieprzywiązane do rozstrzygnięcia wydanego w pierwszej instancji i jego uzasadnienia, co powinno zapewnić ich bezstronność. Ukształtowanie zaś środka zaskarżenia z wyłączeniem dewolutywności powinny uzasadniać ważne, obiektywne względy. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że zasadą kierunkową jest wymaganie dewolutywności oraz suspensywności środka zaskarżenia. Ustawodawca zachowuje jednak margines swobody podyktowany całokształtem unormowań determinujących przebieg danego postępowania¹⁸. Nie stanowi naruszenia art. 78 Konstytucji RP ustawowe limitowanie zaskarżalności (np. ograniczenie dewolutywności albo suspensywności, wprowadzenie terminów procesowych, formularzy, opłat). Możliwość wprowadzenia takich ograniczeń wynika bowiem z proceduralnej natury prawa do sądu oraz pośrednio z art. 78 zd. 2 *in fine* Konstytucji RP, który upoważnia ustawodawcę do określenia trybu zaskarzania. Rozważyć można więc kwestię, czy dokonane zmiany ustawowe oparto na podstawach obiektywnych – i na tyle ważnych, by ograniczyć zasadę dewolutywności; przy czym tak długo, jak zmiana ta pozostaje zgodna z Konstytucją RP, tak długo dyskusja na powyższy temat sprowadzać się będzie ewentualnie do rozważań na temat moralnego albo osobistego poczucia pokrzywdzenia przez stronę skarżącą, której zażalenie zostało rozpoznane przez ten sam sąd, a która wychodzi z założenia, że sąd wyższej instancji spojrzełby na złożone zażalenie przychylniejszym okiem. Ostatecznie jednak, w świetle przedstawionych okoliczności i mając na uwadze istotę zażalenia poziomego, należałoby ocenić krytycznie kolejno przeprowadzane zmiany. Mają one bowiem charakter szeroki, wprowadzają do kodeksu

¹⁸ Zob. wyrok TK z 6 grudnia 2011 r., SK 3/11, OTK-A 2011, nr 10, poz. 113 oraz powołane tam orzeczenia.

postępowania cywilnego nadmierną kazuistykę oraz zaburzają równowagę pomiędzy pierwotnie przyjętą zasadą dewolutywności oraz niedewolutywnym charakterem znacznej liczby składanych obecnie zażaleń.

Przed wejściem w życie ZmKPC19 niewątpliwie zasadniczą cechą w polskim procesie cywilnym była dewolutywność zażaleń. Treść wprowadzonego art. 394^{1a} k.p.c. oraz zmienionego art. 394² k.p.c. podaje wszakże w wątpliwość aktualność tego poglądu. Jak bowiem wskazuje uzasadnienie projektu ustawy ZmKPC19: „wprowadzona zostaje zasada rozpoznawania spraw incydentalnych przez sąd tej samej instancji – z wyjątkiem dla orzeczeń w taki czy inny sposób kończących postępowanie lub przerywających bieg postępowania w danym sądzie”. Stosując wykładnię autentyczną, należałoby przyjąć, że prawodawca świadomie dokonał zmiany zasad rozpatrywania zażaleń, przyjmując jako nowy model zażalenie niedewolutywne. Zażalenie dewolutywne miałoby więc charakter pomocniczy, wyjątkowy. Przeciw temu pogładowi świadczy jednak redakcja art. 394^{1a} i 394² k.p.c., które zawierają katalogi zamknięte, wskazujące na poszczególne rozstrzygnięcia, podlegające kontroli w ramach modelu zażalenia niedewolutywnego. Jednocześnie treść tych przepisów nie zawiera zwrotów wskazujących wprost na otwarty charakter tego katalogu (np. brak jest zwrotu: „w szczególności”). Samo umiejscowienie przepisu w treści aktu prawnego wskazuje na jego szczególny charakter, znajduje się on bowiem za art. 394 k.p.c., co powinno pozwalać na potraktowanie art. 394 k.p.c. jako zasady, a art. 394^{1a} i 394² k.p.c. jako od niej wyjątków. Podobny pogląd w jednej z uchwał przyjął Sąd Najwyższy, wskazując, że za dewolutywnym charakterem przedmiotowego zażalenia przemawia to, że zgodnie z systematyką kodeksu postępowania cywilnego zażalenie wciąż stanowi środek odwoławczy. W doktrynie jednoznacznie podnoszono, że środki odwoławcze charakteryzuje dewolutywność i suspensywność. Ponadto wykładnia systemowa, oparta na kolejności przepisów w treści aktu prawnego, może przemawiać za stanowiskiem, że podstawowe znaczenie ma zażalenie dewolutywne – co może oznaczać, że zasadę stanowi zażalenie do sądu drugiej instancji. Potwierdza to fakt, że ustawa nowelizacyjna [z 2019 r.] nie wprowadziła wyraźnej regulacji, że zażalenie nieujęte w katalogu określonym w art. 394 § 1 k.p.c. przysługuje do sądu drugiej instancji, natomiast w dwóch przypadkach, poza art. 394¹ § 1 k.p.c., ustawodawca przewidział wprost, że określone zażalenie należy do kategorii zażaleń poziomych (art. 741 § 2 i art. 767⁴ § 1 k.p.c.). Można to uznać za wyraz tego, że zażalenia dewolutywne na postanowienia sądu pierwszej instancji są nadal zasadą”¹⁹.

¹⁹ Tak uchwały SN: z 25 lutego 2021 r., III CZP 17/20, OSNC 2021, nr 10, poz. 64; z 21 stycznia 2022 r., III CZP 37/22, OSNC-ZD 2023, nr 2, poz. 16; postanowienie SN z 21 stycznia 2022 r., III CZP 10/22, OSNC 2022, nr 6, poz. 63.

Zakończenie

Podsumowując: w orzecznictwie Sądu Najwyższego kształtuje się linia orzecznicza, zgodnie z którą podstawowy model zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji stanowi nadal zażalenie dewolutywne (do sądu drugiej instancji), a przewidziane ustawą przypadki zażalenia, do którego rozpoznania jest właściwy inny skład sądu pierwszej instancji, należy kwalifikować jako odstępstwa od modelowej konstrukcji zażalenia, wyrażonej w art. 394 w zw. z art. 395–397 k.p.c.

Na koniec podnieść należy, że mimo kontrowersji i sporów doktrynalnych praktyka prawnicza, zarówno w krajach *civil law*, jak i *common law*, w sposób dość jednoznaczny – chociaż nie jednomyślny – opowiedziała się za dyrektywą pierwszeństwa wykładni językowej oraz pomocniczości (subsidiarności) wykładni systemowej i funkcjonalnej. Wykładnia językowa stanowi bowiem najważniejszy sposób interpretacji prawa, co jest oczywistą konsekwencją niemożności ignorowania przez ustawodawcę normalnego, powszechnie przyjętego znaczenia użytych wyrazów²⁰. Dlatego też, mając na uwadze pierwszeństwo wykładni językowej, w sytuacji gdy z wprowadzonych przepisów nie wynika wprost zmiana podstawowych zasad dotyczących charakteru składanych zażaleń (a zmiana tego charakteru została wskazana tylko w uzasadnieniu projektu ZmKPC19), uznać należałoby, że ostatecznie nie doszło do zmiany charakteru zażalenia w procesie: zasadą jest nadal zażalenie dewolutywne, a niedewolutywne zażalenie pozostaje wyjątkiem przewidzianym w art. 394^{1a} i 394² k.p.c. W szczególności przemawia za tym odpowiednie stosowanie przepisów o procesie w nieuregulowanym zakresie w innych procedurach przewidzianych przez ustawę procesową cywilną. Przyjęcie innej wykładni doprowadziłoby do powstania na tym tle wielu niepotrzebnych sporów, co ostatecznie stanowiłoby sprzeniewierzenie się pierwotnie określonym przez ustawodawcę celom nowelizacji. Tym samym zmiana charakteru zażalenia dewolutywnego sprowadza się do wyprowadzenia poza jego zakres pewnego aspektu rozstrzygnięć enumeratywnie wymienionych w art. 394^{1a} i 394² k.p.c. W pozostałym zakresie zażalenie powinno cechować się dotychczasowym charakterem – pomimo ewidentnej sprzeczności takiego rozumienia przepisu z celem, jaki przyświecał projektodawcom ZmKPC19. Pogląd wyrażony w uzasadnieniu projektu ZmKPC19 należałoby jednak pominąć – jako szkodliwy zarówno dla pewności i stabilności prawa, jak i dla osiągnięcia założonych celów nowelizacji.

Zdaniem ustawodawcy zmiany wprowadzone w kodeksie postępowania cywilnego odnośnie do zażalenia powinny przynieść wymierne efekty

²⁰ Zob. L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010, s. 74. Por. także P. Rogoziński, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 29.10.2012 r.*, I KZP 15/12, *Prok. i Pr.* 2014, 1, s. 169 i nn.

w postaci: wyraźnego rozgraniczenia kwestii incydentalnych i postępowania głównego, zmniejszenia obciążenia sądów wyższego szczebla kwestiami o charakterze formalnym lub finansowym, zwiększenia szybkości postępowania wynikłego z odstąpienia od przekazywania akt między sądami, a także oszczędności czasowych i finansowych związanych z wyeliminowaniem części obrotu pocztowego.

Mając na uwadze przeprowadzoną analizę przepisów oraz orzecznictwa, należy wskazać na konieczność ponownego rozważenia zmiany przepisów dotyczących konstrukcji zażalenia w sprawach cywilnych. Składane w ramach sądowej procedury zażalenia dotyczą w głównej mierze kwestii incydentalnych, ubocznych względem sprawy głównej, ale jednocześnie wpływających na prawidłowy przebieg jej rozpoznania. Tego rodzaju środek zaskarżenia, przy uwzględnieniu stosunkowo krótkiego terminu na jego sporządzenie, powinien pozostać odformalizowany, tak aby sądy nie były obowiązane do szczegółowego badania kwestii procesowych przed przystąpieniem do rozstrzygnięcia zażalenia. Z jednej strony celem ustawodawcy pozostawało skrócenie czasu rozpatrywania zażaleń, z drugiej – sądy rozpatrujące zażalenia dalej zobowiązane są do badania nieważności wydanego postanowienia albo oczywistej zasadności złożonego zażalenia, gdzie ponowna ocena zażalenia dokonana zostanie ostatecznie przez ten sam sąd. Przepisy procesowe nie powinny być konstruowane w sposób, który ostatecznie prowadzi do ich pominięcia, czyniąc wprowadzone instytucje martwymi. Wspomniane okoliczności niweczą pierwotnie wskazane w uzasadnieniu projektu ZmKPC19 cele – albo nie prowadząc ostatecznie do przyspieszenia czasu trwania postępowań, albo przyspieszając je kosztem prawidłowego sposobu rozpoznania sprawy. Powyższe jest zaś konsekwencją zachwiania równowagi pomiędzy określeniem, czy zasadą pozostaje wnoszenie zażalenia pionowego, czy też poziomego.

Wynik wykładni autentycznej, która zawarta jest w uzasadnieniu projektu ZmKPC19, pozostaje odmienny w stosunku do wyniku wykładni językowej, połączonej z wykładnią systemową i celowościową. Wynik wykładni autentycznej prowadzi do wniosku, że zasadą jest zażalenie poziome, wykładnia językowa wzmocniona wykładnią systemową oraz celowościową prowadzi zaś do wniosku, że zasadą w dalszym ciągu pozostaje zażalenie pionowe. Niestety, zmiany dokonane ZmKPC23 nie rozwiązały w tym względzie wszystkich wątpliwości, ale raczej – jak wskazuje ich charakter – miały w omawianym zakresie przede wszystkim znaczenie porządkujące i uzupełniające.

O ile więc samą ideę przyświecającą ustawodawcy w ramach nowelizacji instytucji zażalenia na gruncie kodeksu postępowania cywilnego, w szczególności w kontekście usprawnienia przebiegu postępowania sądowego w sprawach cywilnych, należy ze wszech miar uznać za godną aprobaty, o tyle szczegółowe rozwiązania, które w ustawie procesowej się ostatecznie znalazły, należy niewątpliwie poddać dalszym modyfikacjom.

Abstrakt

Ustawą z 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw ustawodawca zdecydował o modyfikacji modelu instytucji zażalenia w postępowaniu cywilnym. W konsekwencji do kodeksu postępowania cywilnego dodany został przepis art. 394^{1a} oraz zmieniony przepis art. 394², które łącznie regulują kolejno: zażalenie do innego składu sądu I instancji oraz zażalenie do innego składu sądu II instancji. Obie prezentowane regulacje zostały następnie zmodyfikowane ustawą z 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw. Jako zalety wprowadzenia tych przepisów prawnych, co podkreśla się w piśmiennictwie oraz w orzecznictwie sądowym, wskazywano zoptymalizowanie ekonomiki postępowania zażaleniowego (skrócenie czasu trwania tegoż postępowania), wyeliminowanie trudności organizacyjnych związanych z koniecznością przekazywania akt do sądów drugiej instancji, doprowadzenie do sprawniejszego i wydajniejszego rozpoznawania środków odwoławczych. Ustawodawca zamierzał również w ten sposób wyraźnie rozgraniczyć kompetencje sądu I i II instancji, temu drugiemu pozostawiając merytoryczną kontrolę wyniku postępowania i odciążając go od rozstrzygania kwestii drobnych. Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi, czy założenia ustawodawcy, zasługujące na aprobatę, zostały zrealizowane. W ocenie autora wprowadzone rozwiązania legislacyjne nie są wystarczające i albo nie prowadzą ostatecznie do przyspieszenia czasu trwania postępowań, albo przyspieszają je kosztem prawidłowego sposobu rozpoznania sprawy. Powyższe jest zaś konsekwencją zachwiania równowagi pomiędzy określeniem, czy zasadą pozostaje wnoszenie zażalenia pionowego, czy też poziomego. Taki stan wymaga więc dalszej interwencji ustawodawcy.

Przeprowadzenie analizy instytucji wymagało zastosowania różnorodnych metod badawczych: dogmatyczno-językowej, porównawczej, analizy orzecznictwa, a uzupełniającą także historycznej.

Słowa kluczowe: zażalenie, środek odwoławczy, postępowanie sądowe w sprawach cywilnych, zażalenie poziome i pionowe, sprawność postępowania cywilnego.

BIBLIOGRAFIA

- Biała M., Nowy model postępowania zażaleniowego ze szczególnym uwzględnieniem zażalenia poziomego – problemy praktyczne, Warszawa 2020, LEX/el.
- Bładowski B., Środki odwoławcze w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2007, LEX/el.
- Bładowski B., Zażalenie w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2013.
- Broniewicz W., Istota i rodzaje zażalenia w postępowaniu cywilnym, PS 2001, 1.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, tom 2. Art. 367–505³⁹, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, LEX/el.

Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian, tom 1, red. T. Zembrzuski, Warszawa 2020, LEX/el.

Masternak-Kubiak M., *Dopuszczalność zastosowania instytucji autokontroli w trybie art. 54 § 3 ustawy Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi wobec aktów prawa miejscowego*, AUWr, „Przegląd Prawa i Administracji” 2020, 120(1).

Michalska-Marciniak M., *Zasada instancyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2013, LEX/el.

Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2010.

Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi. Komentarz, red. R. Hauser, M. Wierzbowski, Warszawa 2011.

Rogoziński P., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 29.10.2012 r., I KZP 15/12, „Prokuratura i Prawo” 2014, 1.*

Sawczuk M., Graliński W., *Model zażalenia, „Problemy Egzekucji Sądowej” 2001, 14.*